

Vrednote in etična vzgoja v zgodnjem najstništvu

✉ Vojko Strahovnik

Projekt ETHIKA: Etika in vrednote v šolah in vrtcih je mednarodni projekt v okviru programa Erasmus+, katerega cilji so razvijati in spodbujati inovativne prakse na področju etike, vrednot in kritičnega mišljenja, razvoj učnih gradiv in metod ter s tem doseči povečanje priložnosti za izobraževanje in usposabljanje učiteljev in vzgojiteljev. Želimo doseči tudi večjo ozaveščenost na ravni izobraževalnih politik o pomenu etike in vrednot ter večji vnos teh vsebin v izobraževalne poti učiteljev in vzgojiteljev. V okviru projekta v reviji Vzgoja predstavljamo štiri vsebinske sklope s tega področja, ki smo jih razdelili glede na teme ter starost in razvoj otrok. V tej zadnji številki v letu 2015 predstavljamo nekaj metodoloških pristopov k vzgoji za etiko in vrednote za starostno obdobje zgodnjega najstništva (11 do 14 let).*

Razvoj kritičnega mišljenja ter oblikovanje osebnosti v obdobju zgodnjega najstništva

Celostna vzgoja in izobraževanje imata ključni pomen v ustvarjanju in prenosu znanja ter pripravi posameznika za nadaljnje življenje in delo ter sta tako poleg znanosti postala eden od temeljnih stebrov

družbenega razvoja. V tem kontekstu imajo vzgoja za etiko, medkulturni dialog in kritično mišljenje pomembno vlogo pri izoblikovanju moralno zrelega posameznika. Dialoška narava etike in etične vzgoje napotuje k odprtosti do drugega in nas spodbuja, da smo odprti v procesu skupne rasti in učenja. Vseobsegajoča narava etične refleksije terja celostni pristop, s katerim etične vsebine obravnavamo pri večini ali celo pri vseh šolskih predmetih, zunajšolskih dejavnostih in v šolskem življenju kot celoti. Najstnikom je pomembno, kaj si drugi mislijo o njih in s postopnim odkrivanjem sebe začnejo oblikovati svojo lastno identiteto (Boeree, 2006; Erikson, 1950). Pri izgradnji lastne identitete je razvoj kritičnega mišljenja zelo pomemben. Drugi izjemno pomemben vidik pa je razvoj in gradnja značaja. Zato v tej številki predstavljamo ti dve tematiki oz. metodi s primeri učnih aktivnosti.

Kritično mišljenje

Kritično mišljenje je bistveno povezano z izvori filozofije; korenine pojma so v grški besedi *kritike*, ki pomeni umetnost presojanja ali mišljenja. Kritično mišljenje je reflektirajoče mišljenje, ki se sprašuje o tem, kaj verjeti in kako delovati; v širšem smislu je povezano s Sokratovim načelom, da »ni vredno živeti nepreiskanega življenja«. Motivacija za kritično mišljenje v okviru vzgojnega procesa je, da se morajo otroci naučiti, kako misliti in ne samo, kaj misliti. Kritično mišljenje velja za utemeljeno, natančno in odzivno mi-

Več o projektu: <http://www.ethics-education.eu/home/index.htm>

šljenje, ki vsebuje dobro definirane in jasne pojme ter je zato tudi izhodišče za kultiviranje razmišljujočega, kritičnega in avtonomnega posameznika. »Na kratko, idealni kritični mislec je nagnjen k temu, da poskuša 'povedati bistvo', pošteno in jasno predstaviti trditve in da je skrben do drugih (slednje je pomožno, ni konstitutivno); nadalje, idealni kritični mislec je sposoben razjasniti, poiskati in presoditi osnovo stališča, razumno sklepati iz osnove, z domišljijo predvideti in povezati, vse to pa počne hitro, občuteno in z veliko retorične spretnosti.« (Ennis, 2011)

Obstajajo številni pristopi vpeljave kritičnega mišljenja, in sicer: (a) s posebnimi krožki ali učnimi urami o kritičnem mišljenju; (b) s prepojitvijo, kar pomeni, da ga eksplicitno vpeljemo v redne predmete in šolske dejavnosti; (c) s potopitvijo, kar pomeni, da kritično mišljenje vpeljemo, a ne nujno na ekspliciten način (Ennis, 1997). Na začetku je najboljši pristop potopitev, toda skladno s kognitivnim in moralnim razvojem lahko postopno uporabimo bolj eksplicitne pristope. Pri tem se lahko osredotočimo na tehtno argumentacijo; poiskati moramo torej dobre razloge za svoje trditve oz. primerno odgovoriti na vprašanje, zakaj zastopamo določeno stališče ali zakaj tako mislimo. Če na primer nekdo trdi, da se bo kovanec razširil na vročini, ga vprašamo, zakaj tako meni. Eden od načinov, kako zagotoviti pomožno verigo razlogov bi bil, da je kovanec narejen iz kovine in da se kovina na vročini razširi. Argument je niz stavkov, ki ga sestavljajo premise

(razlogi) in sklep, ki sledi iz premis. Primer enostavne oblike argumenta je:

Vsi ljudje so smrtni.	premisi
Sokrat je človek.	
Sokrat je smrten.	sklep

Vidimo lahko, da sklep sledi iz premis, torej: če so premise resnične, je tudi sklep resničen. Seveda niso vsi argumenti v našem vsakdanjem življenju tako enostavni, a na splošno dobra argumentacija vedno sledi pravilni strukturi mišljenja in sklepanja. Argumentacija lahko združuje več argumentov, ki podpirajo isti sklep, ali celo protiargumentov (argumenti, ki nasprotujejo prvotnemu sklepu), ki se jih nato v argumentaciji ovrže.

V kritičnem mišljenju je pomembno ustvariti vzdušje, kjer bodo prevladovali zaupanje, odprtost in nekaj humorja. Tekmovalnost naj v primerih kritičnega mišljenja ne igra ključne vloge. Nadalje, spodbujanje kritičnega mišljenja pri otrocih zahteva tudi spodbujanje kritičnega mišljenja pri učiteljih: pripravljene morajo biti izpraševati lastna stališča, prevzeti nove perspektive in dopustiti, da učenci izzovejo njihovo mnenje. Kritično mišljenje pomaga otrokom, da bolj utemeljeno presojujejo in posledično delujejo bolj razumno, odgovorno ter se zavedajo možnih posledic svojih odločitev in dejanj. Prenos iz okvira razreda v vsakdanje življenje je lahko težaven, vendar ga je mogoče premostiti z uporabo konkretnih primerov, igro vlog ali projekti. Obstaja nekaj splošnih priporočil, ki jih je razvil Jahn (2013):

- mišljenje potrebuje spodbudo; izkušnje presenečenja, dvoma ali mejnih situacij so še posebej primerne za ta namen (npr. branje zapletene zgodbe ali prikaz prizora iz filma);
- vedno naj bo vzpostavljena povezava z življenjem otrok;
- o dani temi je treba spregovoriti z različnih zornih kotov; učitelj naj sicer podaja predloge in nasvete, a predvsem naj prisluhne idejam učencev;
- miselni proces je lahko mestoma ekspliciten, da učitelj lažje prepozna miselne strategije učencev in jim na

osnovi tega svetuje glede kakovosti, svoje strategije pa predstavlja kot zglede;

- faze socialne interakcije naj se izmenjujejo s fazami refleksije in kontemplacije; primeri faz interakcije so različne oblike razprav (glej tudi sokratski dialog), igra vlog, izmenjava idej itd., primeri faz refleksije so branje besedil, zapisovanje misli na določeno temo ali naučeno snov.

Učna aktivnost: Razprava in porota

Razred razdelite na tri skupine, ena skupina naj vključuje tri člane (porota), drugi dve (skupina A in skupina B) naj imata enako ali vsaj približno enako število članov. Predstavite jim zgodbo s primerom etične dileme, ki ima odprt zaključek, tako da dopušča dve možni dejanji (npr. oseba C v zgodbi naj bi pomagala osebi D ali ne). Nato razložite pravila igre. Skupina A ima nalogo, da zagovarja dano trditev (npr. oseba C je moralno zavezana, da pomaga osebi D), medtem ko mora skupina B zagotoviti protiargumente. Obe skupini imata na voljo pet do deset minut za pripravo in predstavitev čim večjega števila argumentov. Nato začnite s skupino A; idealno je, če vsak član skupine predstavi en argument. Če je več argumentov kot članov, naj

se vrstni red ponovi, ali pa vprašajte, če želi še kdo kaj dodati. Člani skupine B in člani porote morajo pozorno poslušati. Takoj zatem naj člani skupine B predstavijo svoje argumente in protiargumente. Ko končajo, ima skupina A nekaj časa za odgovor, potem pa lahko zaključi skupina B. Poroti je dana naloga, da sprejme razsodbo na podlagi argumentov, ki sta jih predstavili obe skupini. V petih minutah se morajo odločiti in pripraviti obrazložitev, ki jo na koncu razglasijo.

To je odlična vaja za urjenje argumentiranja in kritičnega mišljenja, obenem pa uči, kako biti strpen in pozoren do drugih. Učenci se lahko znajdejo v položaju, ko morajo zagovarjati stališče, v katerega morda niti ne verjamejo in sami ne bi presojali v tej smeri. Naučijo se sodelovanja in v vlogi porote tudi doseganja kompromisov.

Vzgoja značaja in vzgoja za vrline – metoda Melarete

Vzgoja značaja je vzgoja značajskih lastnosti ter je pomembno utemeljena v etiki skrbi in vrlinski etiki. V grščini je *melete* eden od izrazov, ki označuje skrb, izraz za vrlino pa je *arete*. Metoda *Melarete* je nastala na podlagi raziskave o etični vzgoji ter preiskovanja procesa

etičnega mišljenja pri otrocih in odkrivanja različnih dejavnosti ter strategij, ki spodbujajo takšno mišljenje (Mortari in Mazzoni, 2012). Aristotelova etika temelji na predpostavki, po kateri dobro življenje sestoji iz razumnega delovanja, ki je posledica usklajenosti duše z vrlinami. To je izhodišče za jedro metode *Melarete*, ki etiko razume predvsem kot odgovor na vprašanje, kako dobro živeti. Povezana je s starogrškim modelom vzgoje *paideia*, kjer je poudarek na kritičnem mišljenju.

Glavne učne dejavnosti v okviru te metode so:

- pogovori o etičnih vprašanjih (določitev etičnega problema, razprava o pojmi, zagatah ipd.),
- branje zgodb in pisanje s poudarkom na etičnih vsebinah,
- zapisovanje osebnih in etično pomembnih življenjskih izkušenj.

Naše misli določajo našo identiteto; z mišljenjem usmerjamo naše čustve-

no življenje in določamo način našega bivanja. Ozaveščanje lastnih misli je pomembno ontogenetsko dejanje, ki ga lahko izpeljemo skozi pisanje. Pisanje je izkristalizirana misel. Ko med pisanjem izražamo svoje misli, hkrati opazujemo svoje izkušnje in način, kako jim pripisujemo smisel. Da bi izurili naše miselne sposobnosti, mora pisanje postati disciplinirano, redno in trajno. Redno pisanje (tudi ko se ne zgodi nič posebnega) kultivira notranji pogled duha in izostri naše zavedanje o njegovem delovanju. Z metodo *Melarete* te poudarke vpeljujemo v vzgojo in otroke učimo, kako biti pozoren v odnosu do svojih misli in dejanj. S pisanjem jih spodbujamo, da zapisujejo svoja doživetja in dejanja ter o njih premišlujejo z ozirom na vrline.

Melarete kot posebna metoda etične vzgoje pripisuje osrednji pomen vrlinam, tako kot vzgoja značaja. Ima dva osrednja cilja: spodbujati težnje

po doseganju dobrega ter razvijati sposobnosti za analitično in kritično presojo etičnih vprašanj. Podobno kot filozofija za otroke zastopa stališče, da so otroci dobri misleci, da so sposobni obvladovati višje kognitivne veščine, smiselno sklepati in da jih zanimajo etične vsebine. Za razliko od filozofije za otroke pa te metode ne zanima filozofija kot veda, temveč kot način, kako razmisliti o nečem, kar ima pomen in kar otroci poznajo iz lastne izkušnje, in torej po tej poti spodbuja moralni razvoj otrok. Medtem ko filozofija za otroke zagovarja razvoj »skupnosti, ki se v pogovorih uči filozofskih veščin«, *Melarete* razred razume kot »skupnost mislečih«. Ena izmed možnih dejavnosti sestoji iz razmišljanja o izkušnjah in dejanjih, npr.:

- poslušanje in pripovedovanje o krepostnih dejanjih, ki so jih otroci storili, izkusili ali doživeli;
- razčlenitev okoliščin, v katerih se je

Foto: EA

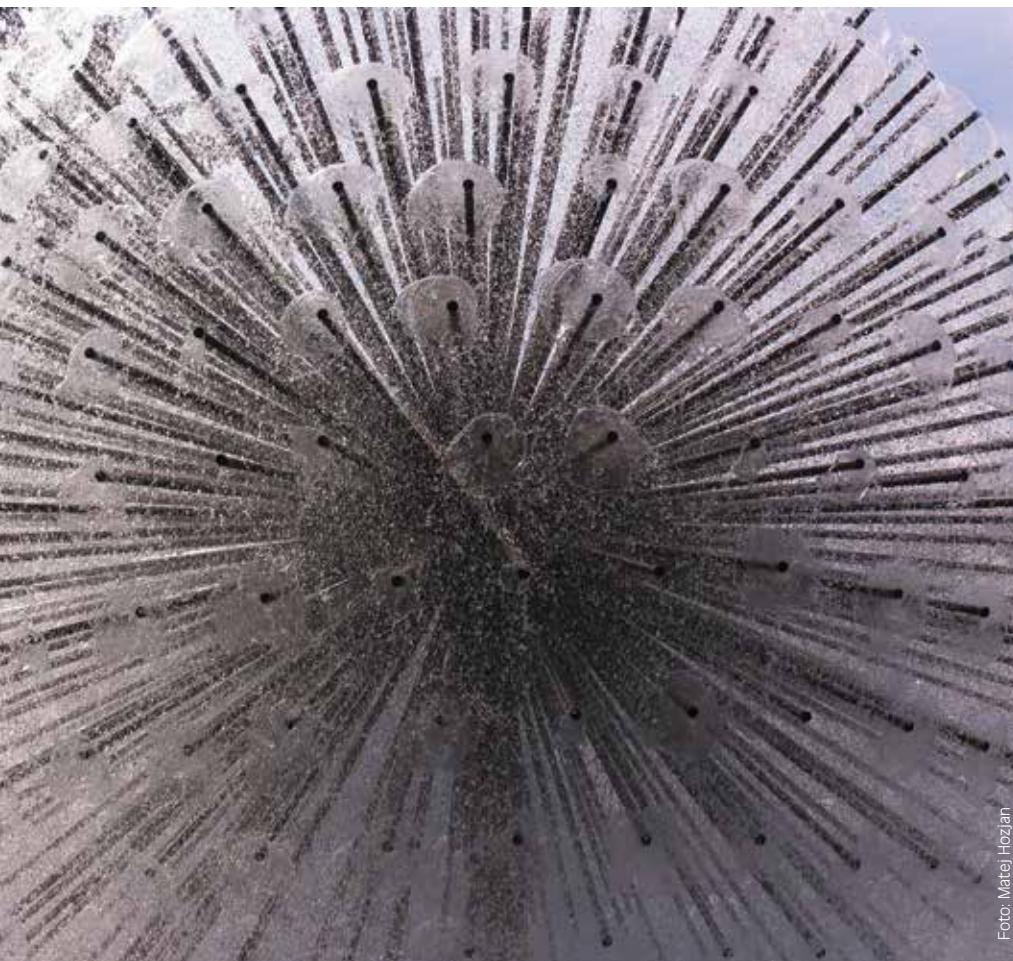

Foto: Matelj Hozljan

zgodilo krepostno dejanje, o mislih in čustvih, ki jih je vzbudilo;

- razpravljanje v razredu in učenje osnovnih veščin sporazumevanja.

Pisanje dnevnika o vrlinah

Najprej na podlagi pogovora in izkušenj določimo tiste vrline, ki so najbližje izkušnjam otrok (npr., velikodušnost, pogum in spoštovanje) ter metode za osebno rast: (a) igranje; (b) opazovanje drugih (odraslih in vrstnikov) in krepostno igranje vlog; (c) učenje – odrasli pojasnijo, kako ravnati krepostno. Potem otrokom predlagamo, da pišejo osebni dnevnik o vrlinah. Izberejo naj si zvezek, v katerega naj zapisujejo svoje vtise, izkušnje in vse, kar se naučijo o krepostnem življenju in vrlinah. Spodbudimo jih, naj opisujejo zlasti tiste osebne izkušnje, na osnovi katerih so spoznali, kako je biti velikodušen, pogumen in spoštljiv (kaj so storili, kaj so zaznali in česa so se naučili).

Igra Košara vrlin

Košara vrlin je dejavnost, ki ima dvojni namen: pozornost otrok usmeriti na pojem vrline in jim predstaviti etično presojanje kot razmislek o tem, kaj lahko vpliva na boljše odnose z drugimi ljudmi. Najpomembnejše so izkušnje otrok in njihova prepričanja, ko pričnemo z dejavnostjo. Določena dejavnost ima vzgojni pomen predvsem takrat, ko jo je mogoče navezati na izkušnje učencev. Zato predlagamo dejavnost, v kateri se lahko otroci vključijo v premislek o pojmu vrline. Zanima nas zlasti pomen, ki ga otroci pripisujejo besedam ter svetu okoli njih. Ali poznajo različne vrline? Kako jih umeščajo v vsakdanje življenje? V učilnici pripravimo tri košare in trideset kart: na desetih naj bodo napisana imena stvari, na desetih vsakdanje situacije, na desetih pa imena in/ali opisi vrlin. Karte razdelimo med otroke, tako da vsak dobi vsaj eno karto. Pogledajo naj svoje karte, ampak naj

si ne izmenjujejo informacij. Ko so vse karte razdeljene, jim pojasnimo pravila igre. Izberemo enega, ki bo z igro pričel. Stopi na sredo kroga, izbere eno izmed kart od drugih otrok ter glasno prebere, kaj piše. Če gre za stvar, drugi otroci iz svojih rok umaknejo karte, ki se nanašajo na isto kategorijo. Nato lahko izbere naslednjo karto. Zopet prebere naglas in ponovimo od prej, nato izbere še tretjo karto, tako da ima sedaj vzorec: stvar + situacija + vrline. Ko ima vse tri, jih mora povezati v zgodbo ali izkušnjo, v kateri se je udeležila ta vrline. Ko z njo zaključijo, razporedi karte v košare po teh vrstah. Zadnji, ki mu je izročil tretjo karto, prevzame njegovo mesto in spet ponovimo igro, dokler kart v rokah otrok ne zmanjka. Medtem ko otroci povezujejo vrline s situacijami, lahko razberemo dvoje: katere od desetih vrlin, ki so uporabljene v igri, otroci poznajo in kako dobro ter kakšen pomen pripisujejo izbrani vrlini. ■

Literatura

Boeree, George C. (2006): *Personality Theories*. Erik Erikson. Pridobljeno: 16. 4. 2015 s <http://webpace.ship.edu/cgboer/erikson.html>.

Ennis, Robert H. (1997): Incorporating Critical Thinking in the Curriculum: An Introduction to Some Basic Issues. V: *Inquiry* 16 (3): 1–9.

Ennis, Robert H. (2011): *The Nature of Critical Thinking: An Outline of Critical Thinking Dispositions and Abilities*. Pridobljeno: 19. 2. 2015 s http://faculty.education.illinois.edu/rhennis/documents/TheNatureofCriticalThinking_51711_000.pdf.

Erikson, Erik (1950): *Childhood and Society*. W. W. Norton & Co.

Jahn, Dirk (2013): »Was es heißt, kritisches Denken zu fördern. Ein pragmatischer Beitrag zur Theorie und Didaktik kritischen Nachdenkens«. V: *Mediamanual* (28): 1–17.

Mortari, Luigina & Mazzoni, Valentina (2012): *Le virtù a scuola. Questioni e pratiche di educazione etica*. Verona: Cortina.

- * Projekt je financiran s strani Evropske unije in slovenske nacionalne agencije za program Erasmus+. Vsebinska prispevka je izključna odgovornost avtorjev in tako v nobenem primeru ne predstavlja odgovornosti Evropske unije in slovenske nacionalne agencije za program Erasmus+.

